IL-GHAQDA TAL-KITTIEBA TAL-MALTI

(MIS-SENA 1935 'IL HAWN)

Fit-tieni ktieb ta' IL-MALTI ta' l-1935 Dun Karm, li kien il-President tal-"Għaqda", fisser kif tnisslet, x'kellha tagħmel u x'għamlet sa dak iż-żmien IL-GHAQDA TAL-KITTIEBA TAL-MALTI. Mhux kliem fieragħ jew tlablib bla ħtieġa, imma fatti mwettqa mill-Għaqda ma' tul l-ewwel snin ta' ħajjitha li kienu, bla ebda tmegħir ta' xejn, mill-eħrex snin li qatt rat. Minn awl-id-dinja kull ħaġa fil-bidu tagħha, sakemm tixxettel, tikber u ssir, issib ma' tul it-triq ta' dmirha xkiel bir-radam u twegħir tal-biża'. Iżda ma ninsewx li xejn ma hawn akbar, isbaħ u aħjar minn dawk il-ħwejjeġ li għarfu jikbru u jogħlew wara li bid-dawl ta' deheħhom u bil-ħila ta' qlubithom għelbu u rebħu kotra ta' tiġrib u ta' tfixkil.

Hekk il-"Għaqda tal-Kittieba tal-Malti". Għall-ewwel, xejn sabiħ u kbir ma kien hemm xi jħajjarha timxi 'l quddiem, ħlief il-bżulija u l-ħeġġa msieħba mal-ħila letterarja tal-membri tagħha li kienu ftit fil-għadd, imdawra bl-egħdewwa u mfixkla sa f'kull pass li jmiddu. Bħala Segretarju tal-"Għaqda" f'dawn l-aħħar erba' snin inħoss li ninsab f'pożizzjoni li nista' nagħti tagħrif bir-reqqa dwar il-ħidma u s-siwi tagħha, li l-"Għaqda tal-Kittieba tal-Malti" wettqet mis-sena 1935 'il hawn: seba' snin li fihom rajna s-sabiħ u l-ikrah jitħalltu, seba' snin li ma' tulhom sibna kull tqawwih il-qalb mill-ħbieb u kull tfixkil mill-egħdewwa, rajna ħrara, ħerqa u ħidma bla tarf, kotba jiżegħdu bil-qabda, il-letteratura maltija minn tarbija tat-twelid tikber fi xbejba għolja, b'saħħitha, u ta' ġmiel li jgħaxxaq, u l-Ilsien Malti f'żagħżugħ imġissem, mibrum, u ta' qawwa li taf tegħleb u tirbaħ. Haġa qatt ma naqset: it-tfixkil—it-tfixkil qarrieqi u l-għira ġiefja ta' min jistmell ħidmitna. Imma biex jagħmlu tajjeb għal dan hemm il-ħila, il-ħeġġa, u t-tama li fl-aħħar kollox jissaffa fis-sema letterarju ta' Malta b'ġid u b'riżq Ilsienna.

* * *

Il-Għaqda dejjem bniet il-fehmiet tagħha fuq is-sisien li waqqfet sa mill-ewwel żminijiet, jiġifieri, li taħdem u żżomm l-ortografija magħżula minnha fil-kitba maltija, u

li taqbeż għall-jedd li għandu l-Ilsien Malti, u tmexxi u xxerred il-letteratura tiegħu. It-tħabrik kollu tagħha kien l-ewwel u fuq kollox li tressaq quddiem il-poplu Malti ortografija waħda, u li tnissel ġibda sabiħa lejn Ilsienna fost it-tfal u ż-żgħażagħ għax taf li mill-ġidd li kien tiela' kien jiddependi ħafna l-kobor tal-Lsien Malti.

U l-ħsieb tagħha kien ħabib is-sewwa.

Wara l-qerq ta' min, moħmi b'idijat politiċi u mġennen wara l-lsien barrani, li kien jaħseb u jġagħal lil min jaħseb li hu l-ilsien tal-kultura tagħna, l-Ilsien Malti, mgħallem fuq is-sisien imwaqqfa mill-Għaqda, b'riħet il-ħidma bieżla ta' ħbieb ħabrieka li fehmu, xerrdu u għallmu s-setgħat moħbija ta' lsien art twelidna, l-Ilsien Malti—skond ix-xewqa ta' ħafna—fl-aħħar daħal fl-Iskejjel Elementari u, wara, fl-Università.

Iżda ma kienx biżżejjed it-tagħlim biss ta' l-ortografija biex iħajjar u jiġbed it-tfal u ż-żgħażagħ għat-tagħlim ta' Lsienna. Kienet tinħass sewwa l-ħtieġa li jħittxu joħorġu kotba, miktuba bis-sengħa, b'saħħa ta' idijat li jogħġbu, neqsin minn kull sentimentaliżmu ħieragħ, mimlija bil-ħajja naturali li jaf inissel fihom l-awtur, mirquma b'xejra ta' kitba qawwija. Dawn il-kotba mixtieqa u meħtieġa bdew ħerġin, wieħed wara l-ieħor, jinqraw u jingħoġbu. Issa ktieb tal-poeżija u issa rumanz, issa xi dramm mibni tajjeb inkella xi ktieb li jitkellem fuq xjenza, issa xi grammatka bil-Malti jew bl-Ingliż, u issa xi ktieb ta' kritka, u hekk fi żmien sentejn jew tlieta mlejna l-baħħ li, b'għajb għall-Maltin ta' dari, ma mlewx ma' tul is-snin it-twal ta' qabel. Min qatt kien jaħseb li l-kelma maltija setgħet qatt tiltewa u titħaddem għal kull xejra ta' ħsieb u għal kull xorta ta' kitba?

* * *

Bħal kwiekeb li jleħħu f'sema mgħawwem fid-dawl tal-qamar, jiddu u d-dija tagħhom tixtered mad-dwar, titwaħħad u timla kullimkien bil-ġmiel u l-hena, hekk il-kittieba tagħna. Għaxqa ta' min jaf igħożż il-kitba s-sabiħa, dawn il-kittieba taw xogħlijiet mill-aqwa letterarji li l-lum, imkabbrin, nistqarru li huma wirt nazzjonali tagħna. Kittieba, kitba, u Lsien Malti! Tliet elementi marbuta flimkien f'rabta li ma tinħallx. Tliet elementi li mingħajrhom Malta titlef is-sura tagħha tabilħaqq maltija u jkollha titqanna b'ilsna u b'kittieba oħra barranin li, sbieħ kemm huma sbieħ u kbar kemm huma kbar, iżda mhumiex tagħha, mhumiex demmha, mhumiex ħajjitha. L-Ilsien Malti hu l-ogħna ġieħ ta' Malta maltija.

Min huma l-kittieba li trawmu fi ħdan il-Għaqda u li l-kitba tagħhom kattret bil-bosta l-ġmiel letterarju ta' Lsienna? Wisq mhumiex imma kitbithom hi kotrana u tajba. Wisq mhumiex, imma huma ħafna meta wieħed iqis li dawn kollha tista' tgħid għaxu, ħadmu u kitbu f'medda qasira ta' ftit snin. Mhux ħsiebi hawn li nagħti l-ismijiet kollha ta' kull min kiteb tajjeb bil-Malti u, minn naħa l-oħra, anqas ma jien ser nitkellem fuq il-kittieba kollha kbar, ħajjin u mejtin. Uħud mill-kittieba kbar jew mietu qabel ma twieldet il-Għaqda inkella, għal xi ħsieb jew ieħor, baqgħu barra minnha. Il-ħsieb tiegħi hawn hu li nagħti fil-qosor dak li jistħoqqilhom lil dawk li ħadmu għall-Għaqda u li għamlu isem kbir u sabiħ fl-istorja letterarja maltija.

ĠUŻÈ MUSCAT AZZOPARDI !—Kien hu li żara' l-ewwel żerriegħa tajba li tat egħlejjel sbieħ fil-qasam tal-letteratura maltija. Ilu nieqes minn fostna 15-il sena, imma ebda wieħed li fih iħoss xrara waħda ta' mħabba lejn Ilsienna, ma jista' jinsa li b'ħidmitu sfiqa kien hu li ta r ruħ u l-ġisem lill-Għaqda tal-Kittieba, li tagħha kien l-ewwel President, li kien hu l-ewwel Direttur ta' l-aqwa rivista letterarja maltija IL-MALTI, u li kien hu l-eżempju u l-ispirazzjoni ta' ħafna mill-kittieba li dik il-ħabta kienu bdew iterrqu tul il-ħafna mogħdijiet imwiegħra imma sbieħ tal-kitba. Ġużè Muscat Azzopardi kien prożatur u poeta, u kemm fil-proża u kemm ukoll fil-poeżija wera xi ssarraf il-pinna ħabrieka tiegħu. Mgħallem tal-kelma maltija, b'vokabolarju mogħni b'kull xorta u b'kull xeħta ta' frażijiet u idjomi, b'ruħu mdawla b'sentimenti ta' mħabba lejn it-Twemmin ta' Kristu u lejn Malta art twelidu, ħsebijietu mimlija bi xbihat kbar u qaddisa, ma setax jonqos li Ġużè Muscat Azzopardi ma jnaqqaxx ismu għal dejjem fil-ktieb tal-ġrajja maltija. Dan kien id-dawl li xegħel sabiħ fi triqtu u li dawwal it-triq tal-kittieba ta' warajh: "Alla magħna, għax ħsiebna safi u għamilna meqjus tajjeb, għax ma nfittxux ħlief il-ġid ta' għajrna. U la hu Alla magħna, il-bnedmin ma jifilħux għalina."

Hawn ħsiebna jmur fuq l-akbar poeta nazzjonali tagħna, DUN KARM, li ismu jibqa' għal dejjem miftakar u mfakkar minn ġidd għall-ieħor. Il-kobor u l-ġmiel tal-poeżija tiegħu ma baqgħux midfuna u magħluqa ġod-dawra tal-art li tħaddan 'il Malta, imma xterrdu 'l barra fl-Ingilterra, fi Franza, fi Spanja, fl-Italja, fil-Kajr, Lixandra, u kullimkien—f'kull art li taf tgħożż is-sabiħ, il-kbir u t-tajjeb fl-arti letterarja. Il-kobor u l-ġmiel tal-poeżija tiegħu wrew lid-dinja li Malta qiegħda ġmielha tagħmel sehemha fil-lettera-

tura tal-ġnus. Il-kobor u l-ġmiel tal-poeżija tiegħu kienu tweġiba siekta imma qawwija lil dawk li kienu jħaqquha li l-Lsien Malti hu lsien li tarmih għax bla siwi, bla ħajja, bla ġmiel.

Mhux ħsiebi hawn li nuri l-ġmiel letterarju fil-poeżija ta' Dun Karm (dan jien ġa għamiltu f'artiklu li ktibt fil-għadd ta' Diċembru tal-1941 ta' din ir-rivista), imma qabel xejn irrid fi kliem il-Professur Dun P.P. Saydon infisser ukoll illi "ħadem għall-Malti Dun Karm, u l-ħidma tiegħu ma sfatx fix-xejn...fehmtu kienet safja, ma kellux u la mniex jistħi, u lanqas mniex jibża'. Għalkemm qalbu, li dejjem ħabbet, weġġgħet, hu ħafer 'l-egħdewwa, baqa' miexi fit-triq li kien fiha, u t-tajn li tefgħulu tar lura minn fuqu u ħammeġ lil min tefagħhulu. Qalb ta' min iħobb 'l Alla u 'l għajru."

Malti ieħor li għamel il-ġid lil Malta u lill-Ilsien Malti hu SIR TEMI ZAMMIT, li fil-kitba tiegħu bil-Malti kien jinħeba taħt l-ittri T.Z. Hu, bla biża' xejn, jista' jingħad bħala l-akbar novellist Malti; in-novelli tiegħu fihom il-qawwa fit-tpittir tal-karattri daqs dik il-qawwa li tfakkarna fil-karattri ta' Dickens. Iżda mhux f'din ix-xorta ta' kitba biss, Temi wera għerfu; ma' Temi Zammit *in-novellist* nistgħu nżidu Temi Zammit *l-istoriku*, għax kien hu li kixef l-istorja bikrija ta' Malta, u li wera lid-dinja, b'kotba u artikoli bil-Malti, u b'ilsna barranin, xinhi Malta, u x'hemm maħżun ġo fiha.

P.P. SAYDON!—Min ma jafux ? Il-ħerqa, il-ħidma, il-bżulija, u l-imħabba tiegħu lejn il-Malti ġibdu l-qalb ta' ħafna. Il-Malti għalih ma jfissirx biss dik l-imħabba u l-ġibda li wieħed iħoss lejn is-sabiħ, imma wkoll is-sagrifiċċji li wieħed iħoss li hu fid-dmir li jagħmel sabiex ifarraġ il-maħqur u jhenni lill-imżeblaħ, u meta dan il-maħqur u dan l-imżeblaħ jinzerta jkun Ilsien art twelidek, is-sagrifiċċji twettaqhom b'qalbek kollha, bla mistħija, bla lewma, bla biża'. Għalhekk daqs tnax-il sena ilu, naraw lill-Professur Saydon f'ras l-istudenti universitarji ħbieb tal-Malti, im-tarrfin il-barra mill-Università, fejn ma ġewx imħollija jagħmlu l-laqgħat tagħhom tal-"Għaqda tal-Malti". Imma min ma jafx x'inhu biża' u x'inhu qtigħ ta' qalb, fl-aħħar joħroġ rebbieħ.

Għall-ħlewwa u għall-qawwa tal-proża tiegħu, il-Professur Saydon hi għadma iebsa tassew biex issib min jegħilbu. Għandu stil ta' proża, qawwi, mimli, ħelu. Min jaqra t-taħdita li għamel nhar it-8 ta' Settembru, 1936, min jaqra

l-artikli editorjali li kiteb f'"Leħen il-Malti", min jaqra l-kitba tiegħu fil-"Ward ta' Qari Malti", jara kemm kliemna hu minnu. Imma l-ħidma tiegħu għall-Malti tinqasam f'żewġt ishma: is-sehem li ħa bħala prożatur u s-sehem l-ieħor bħala traduttur tal-Kotba Mqaddsa bil-Malti, kotba maqluba minn ras il-għajn, mill-Lhudi, miktuba bis-saħħa tal-kelma Maltija, kotba fejjieda, ta' ġid, ta' siwi.

ĠUŻÈ AQUILINA, Professur tal-Malti u tal-Ilsna Orjentali—Poeta mitwieled, għalkemm il-poeżija bil-Malti li kiteb tgħoddha fuq subgħajk ta' idek waħda, imma jistħoqqilhom post għalihom is-salmi "Miserere", "Il-Biki tal-Bniedem". u "Għadab il-Mulej". Rumanzier ta' qawwa, mogħni bi xbihat kbar u b'deskrizzjonijiet ħajja. "Taħt Tliet Saltniet" fih ifisser ċar dak li jħoss ġo qalbu: imħabba kbira lejn l-Ilsien Malti—dak l-Ilsien li hu jrid mhux biss ikabbar fil-ġmiel tal-letteratura tiegħu imma wkoll ixerred f'artijiet barranin, għax b'hekk hu jifhem li ġid akbar jista' jħassel Ilsienna, u hekk Malta tkun tista' toqgħod bla għajb u bla mistħija ħdejn pajjiżi oħra f'dik li hi saltna ta' letteratura. Bniedem ta' personalità kbira, ta' inizjattiva qawwija, u ta' fehmiet sħaħ u kbar.

ĠUŻÈ BONNICI! — Ma' dan l-isem huma marbuta ħafna mill-attivitajiet li b'riħithom il-Malti mexa 'l quddiem ħafna. Rumanzi? Kiteb minn tiegħu u ippublika ta' oħrajn. Poeżija? Għalkemm fil-poeżija kien jara waħda mill-fergħat ewlenin tal-letteratura maltija kif tabilħaqq hi, iżda, ngħiduha kif inhi, hu qatt ma kien poeta. Iżda b'daqshekk ħareġ u ta f'idejn il-qarrejja tliet kotba ta' poeta kbir—Dun Karm. Kotba ta' xjenza? Ħareġ "It-Tagħlim fuq il-Ġisem tal-Bniedem", mill-ewlenin f'din il-fergħa ta' kitba bil-Malti. Ħadem ħafna u ħabrek sħiħ bla ma beża' mill-kritka u mit-tmaqdir, u...bla ma qies li jfaqqar butu. Kien fost l-ewlenin li waqqfu u taw il-ħajja lill-"Għaqda tal-Malti (Università)" u lix-"Xirka għat-Tixrid tal-Lsien Malti". Fi ftit snin il-ħidma tiegħu tat l-ilma tal-ħajja lix-xitla tal-Lsien Malti li mbagħad kibret f'siġra b'saħħitha bi friegħi mxerrda ma' kullimkien.

ĠUŻE GALEA!—Il-President tal-lum tal-"Għaqda tal-Kittieba"; ħaddiem ħabrieki u enerġiku fil-qasam ta'Lsienna; wara Dun Karm laħaq hu d-Direttur tar-rivista IL-MALTI. Fiż-żewġ rumanzi li tana "Żmien l-Ispanjoli" u "SanĠwann", wieħed isib xejra mill-isbaħ ta' kitba b'xgħil il-ħsieb qawwi, b'suġġetti mibnija fuq sfond storiku. Ix-xejra li qabad il-lum hi x-xejra tan-novelli: novelli kbar, sbieħ, ħjelija li ma

jistgħux ma jgħixux żmien twil l-aktar meta fihom hi mqaxxra fis-sabiħ u l-ikraħ tagħha l-ħajja tal-lum—ħajja li fiha ssaltan il-Mewt minn ħin għall-ieħor, il-ħsejjes tal-bombi ħaġa li ndrat, it-tiġrif tad-djar ħaġa li ssir ta' sikwit. Ġużè Galea hu novellist tajjeb, u bħal kull novellist ieħor tassengħa ma jħalli xejn jaħrablu mill-ġrajjiet li qed joktru l-ħin kollu madwarna. Sħiħ fil-fehmiet tiegħu, xejn ma jgħawweġ mit-triq ta' dmiru, hu dejjem baqa' miexi bla qatt ma qies l-egħdewwa tal-Malti, iżda b'ħidmitu fl-aħħar dejjem irnexxielu jegħlibhom u jirbaħhom. B'dawn il-fehmiet sħaħ il-lum qed imexxi l-"Għaqda tal-Kittieba tal-Malti".

Il-"Għaqda tal-Kittieba" taf ukoll lil NINU CREMONA, mill-ixjeħ u mill-aktar li ħabirku fost uliedha. Għal snin twal ilu jikteb il-Malti, u fix-xogħlijiet letterarji tiegħu nsibu poeżija, kitba bijografika, u dramm—l-ewwel dramm bil-Malti miktub kif titlob l-arti drammatika. Imma l-akbar ġieħ li jistħoqqlu, u li ma nistgħux ma ntuhulux għax hu kollu tiegħu, li hu minn ta' l-ewwelnett u l-akbar grammatku li għandna.

Bħala poeta żagħżugħ kbir jixraq insemmu lil ĠORĠ PISANI li l-poeżija tiegħu m'hi nieqsa xejn mill-ħsebijiet sbieħ u mill-lehma qawwija. Bħala poeta Pisani jistħoqqlu post minn ta' quddiem. Hekk ukoll it-Tabib RUZAR BRIFFA li tana poeżija ħelwa daqs il-għasel bnin li tagħtina Malta.

Mhux ħsieb tiegħi hawn li niftaħar b'rixi, u ngħid xi ktibt u x'għamilt. Dak inħallih għal min irid jikkritika xxogħlijiet tiegħi. Biżżejjed ngħid li nħossni mkabbar, u fl-istess ħin ferħan, li jien tħabatt minn qalbi għall-Għaqda tal-Kittieba u għall-għaqdiet u x-xirkiet l-oħra, li jien ħdimt għar-rivista letterarja IL-MALTI, u li nibqa' naħdem, inħabrek, u nxerred l-Ilsien Malti li miegħu rbatt qalbi u ruħi.

Ħadmu għall-Għaqda wkoll u għamlu ġieħ kbir lill-Ilsien Malti Patri Wistin Born, l-awtur ta' "Is-Salib tal-Fidda"; Nikol Biancardi, kittieb tajjeb tal-proża u tal-poeżija, ħaddiem ħabrieki tagħna; Patri Ġ. Delia, S J., poeta mill-aħjar; l-Avukat Anton Buttigieg li kiteb poeżija oriġinali, biċċa minnha deskrittiva; Ġużè Ellul li tana r-rumanz "Leli ta' Ħaż-Żgħir" u novelli sbieħ ħafna; Karmenu Vassallo, il-poeta tan-"Nirien"; Patri Pawl Tabone, kittieb tajjeb ukoll tal-Malti; u oħrajn.

Dawn huma dawk li bis-saħħa ta' ħidmithom u bil-ħila ta' deheinhom l-Għaqda tal-Kittieba setgħet iżżomm ħajja.

Huma li mexxewha tul is-snin minn toroq imwiegħra u mimlija ħotob. Dawn li wrew il-ġmiel moħbi tal-Ilsien Malti.

Malta letterarja ma tinsa isimhom *qatt*.

* * *

Issa xieraq induru dawra fuq fuq u nsemmu xi ħaġa dwar il-kotba maħruġa f'dawn l-aħħar snin: kotba mitbugħa minn membri tal-Għaqda fis-siegħa li l-aktar kellna bżonnhom. Taħt l-isem "Ġabra ta' Kitba Maltija" it-Tabib Ġużè Bonniċi rnexxielu joħroġ fiż-żmien qasir ta' sentejn tmien rumanzi l-ġmiel tagħhom, u minbarra dan ġabar fi tliet kotba l-poeżija kollha ta' Dun Karm: ħdax-il ktieb, ħdax-il warda li kibru fil-ġnien Malti. Fetaħ it-triq ir-rumanz "Anġli tan-Niket" ta' Ġinu Muscat-Azzopardi b'suġġett mibni fuq l-istorja, b'karattri maqlugħin mill-ħajja ta' żmien il-Franċiżi u b'oħrajn maħluqa, imma li kollha kemm huma fit-taħdit, fil-ġlied, fil-ferħ u fin-niket tagħhom tarahom ħajja jleħħu quddiemek. Imbagħad Ġużè Aquilina deher bir-rumanz tiegħu "Taħt Tliet Saltniet", rebbieħ ta' l-ewwel premju f'konkors imniedi mill-Gvern: rumanz ta' idèjat qawwija, ta' ħajjiet kbar, ta' xbihat u deskrizzjonijiet sbieħ u mpittrin tajjeb u bis-sengħa. "Leli ta' Ħaż-Żgħir" ta' Ġużè Ellul u "Il-Qawwa ta' l-Imħabba" ta' Ġużè Bonnici messithom ix-xorti li jidhru wara. Dawn iż-żewġ rumanzi kienu li bdew jitfgħu dawl ġdid fil-letteratura tagħna għax kienu huma li bdew ipittru u jqaxxru l-ħajja tal-lum. Mhux storja qadima, mimlija b'egħmejjel ta' qlubija, ta' ħila, ta' demm, ta' taqtigħ u tislit, imma l-ġrajjiet li naraw quddiemna l-lum, il-ħajja kif narawha tingħax madwarna. Wara dawn, fis-sena ta' wara ħarġu għad-dawl "San Ġwann" ta' Ġużè Galea, "Is-Salib tal-Fidda" ta' Patri Wistin Born, "Ħelsien" ta' Ġużè Bonnici, u "Sħaba Sewda u Tnax-il Novella Oħra". Ma' dawn ta' min iżid ukoll li t-Tabib Ġużè Galea kien ġa ħareġ l-ewwel rumanz storiku tiegħu "Żmien l-Ispanjoli". X'għadd sabiħ ta' kotba fi żmien sentejn! Imma ma' dawn għad baqa'. Tliet-kotba oħra dehru fis-suq Malti: "Il-Għana ta' Dun Karm". Min ma jafx lil Dun Karm u l-poeżija tiegħu? Min qatt ma sema' bil-poeżiji kbar, li jħabbtuha fil-wisa' ma' tal-barranin, bħalma huma "Il-Jien u lilhinn Minnu", "Il-Musbieħ tal-Mużew", "Non Omnis Moriar", "Il-Għanja tar-Rebħa"? Dawn mhumiex ħlief ftit mill-ħafna.

Iżjed. Il-Professur Ġużè Aquilina u l-Professur Dun P.P. Saydon ħassew il-ħtieġa li jagħtu lil Malta letterarja tliet antoloġiji li fihom jiġbru l-aqwa xogħlijiet ta' l-akbar kittieba tagħna. "Il-Ward ta' Qari Malti", mqassmin fi tliet kotba mtarrġin, b'madwar elf paġna bejniethom ilkoll, wettqu x-xewqa ta' ħafna li kienu ilhom jistennew li jaraw antoloġija ta' kitba sħiħa u qawwija li fiha tħaddan is-setgħat kollha tal-Lsien Malti.

Il-Professur Dun P.P. Saydon f'medda ta' ftit snin tana wkoll għadd ġmielu ta' Kotba Mqaddsa, maqlubin mil-Lhudi. Karmenu Vassallo ġabar il-poeżija tiegħu "Nirien". Ninu Cremona sebbaħ il-letteratura tagħna bl-ewwel dramm Malti suret in-nies "Il-Fidwa tal-Bdiewa", minbarra li ħareġ ukoll kemm-il ktieb ta' grammatka maltija. Il-ġiżwita Sutcliffe u Miss May Butcher tawna żewġ grammatki maltin bl-Ingliż "The Grammar of the Maltese Language" u "Elements of Maltese". U Laurent Ropa, awtur Franċiż imsaħħar wara l-ġmiel tal-poeżija maltija, ippublika ktieb ta' poeżiji maltin bil-Franċiż "Poetes Maltais".

Ma' dawn inkun qed nonqos minn dmiri jekk ma nsemmix lil uħud mill-Maltin ta' barra li ħadmu għall-Malti. "Il-Għaqda tal-Kittieba" tat il-ġieħ li taħtar uħud minnhom Membri Onorarji tagħha. "Il-Għaqda" ma tistax ma tgħożżx il-kitba tagħhom. Dawn il-kittieba, għalkemm qed igħixu f'artijiet kbar barranin, fost elementi barranin, fost drawwiet u ilsna barranija, qalbhom baqgħet dejjem marbuta ma' kull ħaġa li hi Maltija. Ivo Muscat-Azzopardi, Laurent Ropa, il-Ġiżwita E. F. Sutcliffe, Toni Said, dawn huma fost l-ewlenin Maltin ta' barra li, b'idhom fuq qalbhom, ħadmu għat-tixrid u għall-ġieħ ta' Lsienna f'atmosfera mħallta b'kull xorta ta' ġnus u ta' ilsna. Ix-"Xirka għat-Tixrid tal-Qari Malti (Lixandra)", b'rieda qawwija li ma tafx tnikkir u li dejjem imxiet fuq sisien imwaqqfa mill-"Għaqda", tat lill-Malti t-tieni tbigħ taż-żewġ rumanzi storiċi ta' Ġużè Muscat Azzopardi "Ċensu Barbara" u "Ċejlu Tonna", "L-Akbar Imħabba" u "It-Triq id-Dejqa Nru 313" ta' Ivo Muscat Azzopardi, u "Minn Xtut in-Nil", ġabra ta' novelli.

Iżda, minbarra t-tixrid ta' kotba l-Għaqda kellha ħsieb ieħor quddiemha li fl-aħħar irnexxa wkoll, għalkemm mhux ftit kien it-tweghir u t-tfixkil ta' min ma kienx jaħmilna: li żżomm ortografija waħda u xxerridha fost il-ġurnali u l-kittieba kollha. Tibda minn rivista letterarja u tispiċċa fl-inqas ġurnal politku, reliġjuż, hu xinhu, l-ortografija li

biha kulħadd qed jinqeda l-lum hi waħda: l-ortografija tal-"Għaqda".

Minn dan naraw li issa tidher ħaġa ċara li seħħet u tibqa' sseħħ is-sejħa li għamel X. C. f'Settembru tas-sena 1920 f'ittra mibgħuta lill-"Habib", jiġifieri li l-Għaqda tħabrek biex tħajjar u kemm jista' jkun iġġagħal il-kittieba kollha tal-Malti jinqdew b'ortografija waħda, u xxerred qalb il-poplu kitba xierqa, sabiħa u qawwija, maħduma mill-imseħbin tagħha.

* * *

Kienet ħaġa xierqa u li swiet ta' ġid kbir li l-Għaqda tilqa' fi ħdanha kittieba ġodda, aktarx żgħażagħ mimlijin b'heġġa sabiħa u mogħnijin b'fantasija għammiela u b'xejra ta' kitba qawwija. Uħud minnhom għamlu isem sabiħ fl-istorja letterarja maltija. Kemm kien jinħtieġ li jidħol dan id-demm ġdid fil-ħajja tal-Għaqda tal-Kittieba jidher mill-fatt li l-attivitajiet letterarji tal-Għaqda bdew f'daqqa jikbru u jixterdu aktar. L-ewwel ma kien jinħtieġ li l-Kumitat jitbiddel sa mill-qiegħ, u għalhekk f'laqgħa ġenerali li saret fl-10 ta' Marzu 1940, inħatar Kumitat ġdid li ġie magħruf uffiċjalment mill-Gvern. Ħsieb sabiħ ta' dan il-Kumitat ġdid kien li jlaqqa' sikwit kemm jista' jkun lill-imseħbin kollha tal-Għaqda f'Laqgħat Akkademiċi, għax b'hekk aktar iħajjar lill-kittieba jiktbu u jagħtu xogħlijiet minn tagħhom. L-aħħar Kumitat ġdid li ngħażel kien fl-4 ta' Marzu 1942, u minn dan dritt inħatret Kummissjoni ġdida biex tieħu fi ħsiebha l-bini ta' Statut ġdid. Din il-Kummissjoni, imsawwra mit-Tabib Ġużè Galea, minn Dun Karm, minn Patri Pawl Tabone, mis-Sinjuri Ninu Cremona, Ġużè Chetcuti, Godfrey Zarb Adami, u l-Avukat Anton Buttigieg, mill-ewwel intefgħet għax-xogħol li kellha quddiemha u fi żmien xahrejn dan l-Istatut il-ġdid kien ħaġa mitmuma.

Fuq l-istess sisien, imwaqqfin u mxerrdin mill-Għaqda twaqqfu għaqdiet oħra bħalma huma "Il-Għaqda tal-Malti (Università)" li sal-lum għadha toħroġ ir-rivista letterarja tagħha "Leħen il-Malti," u x-"Xirka għat-Tixrid ta' l-Ilsien Malti," li xerrdet friegħi tagħha f'Għawdex. Ta' min isemmi li dawn iż-żewġ għaqdiet ta' kull ħmistax qed ixandru programmi letterarji bil-Malti minn fuq ir-Rediffusion. Dan l-aħħar ukoll kotra żgħażagħ tad-Dockyard tħajru jwaqqfu u waqqfu Għaqda tal-Malti, li kif qalu huma fil-bidu nett, iridu jimxu fuq dawk is-sisien u reguli mwaqqfa mill-Għaqda

tal-Kittieba għall-ġid tal-Ilsien Malti u għall-ġid tal-ħad-diema.

*   *   *

Il-ħruġ tar-rivista tal-Għaqda "Il-Malti" baqa' miexi, ma waqaf qatt, dejjem ixerred id-dawl tat-tagħlim tiegħu fost iż-żgħażagħ u jnissel fihom l-imħabba lejn Ilsienna li ma tinqeredx la biż-żmien u lanqas bil-kliem qarrieqi ta' min jobgħodna. Baqa' miexi, imma ftit u ftit wisq jafu liema taħbit u nkwiet stajna ltqajna miegħu biex issoktajna fid-dmir tagħna li nibqgħu noħorġu din ir-rivista. Fiż-żmenijiet imwiegħra li għaddejjin minnhom meta l-għadu bil-bumbardamenti tiegħu bla ħniena fixkel għall-ewwel xi ftit il-ħajja maltija, kienet tidher kważi ħaġa impossibbli li Għaqda letterarja qatt setgħet tibqa' toħroġ rivista letterarja. Imma min ma jafx bi qtigħ il-qalb l-aktar li jaħdem fuq dak li jidher impossibbli. Dak li ħafna kienu jaħsbu li ma setax ikompli jsir, aħna, b'fehma sħiħa u b'rieda li ma tafx tagħwiġ mis-sewwa, komplejna nwettquh u nkomplu, bil-għajnuna t'Alla, inwettquh bla biża' sa l-aħħar.

Ġużè Chetcuti